

**„Énekelem témája
nem nagy – mégis
a legnagyobb”**

Tornai József:
A második eljövétel,
Műfordítások a világ
költészetéből
Gondolat, Bp., 2010.

„Utazni akarunk gőz és vitorla nélkül!” – írta Baudelaire *Az utazás* című híres versében, és ez ma is így van, már ami a szellem embereit illeti. Csupán annyival kell kiegészíteni, hogy autó, repülőgép és űrhajó nélkül akarjuk bejárni a mindenséget, persze nem pusztán a fizikai világot, hanem a szellem birodalmát is, s ehhez az egyik legtökéletesebb jármű évezredek óta: a költészet. Tornai József legalább háromszor utazta be a világot a költészet erejével, s több kisebb felfedezőutat is tett. Először a világ törzsi népeit látogatta végig, ennek volt gyümölcse 1977-ben a *Boldog látomások* című hatalmas magyar válogatás a világ ősköltészetéből. Aztán felkereste Angliában D. H. Lawrence-t, és 1987-ben az ő verseiből adott közre válogatást magyarul. Teljesen egyedülálló volt az útja Charles Baudelaire-hez. Évek fáradságtalan munkájával az első magyar költőként lefordította a teljes *Les Fleurs du Malt*, ráadásul *A romlás virágainak* romantikusan hangzatos és félrevezető címe helyett *A Rossz virágai* címet adta a kötetnek. Ezzel határozottan jelezte, hogy Baudelaire sosem a romlásról, hanem mindig a metafizikai értelemben vett rosszról, a gonoszról, az ördögről, a sátánról és – meglepő módon – annak virágairól ontotta magából látomásait. Második világ körüli útjának gyűjtése 1994-ben jelent meg *Himnuszok az éjszakához* címmel, majd harmadik nagy utazásának friss lenyomata 2010-ben látott napvilágot, s ennek címe: *A második eljövétel*. Érdemes felfigyelni a három út végkövetkeztetéseinek elkomorulására. Először *Boldog látomások*, aztán *Himnuszok az éjszakához*, végül *A második eljövétel*. Hogy miért kétségbeejtő ez a cím? Azért, mert – mint a kötetből kiderül – korántsem Jézus Krisztus dicsőséges visszatérésére utal, hanem a helyette megjövendőlt pokoli látomásra, amelyet William Butler Yeats írt meg, és híres versét az ír költő e két háborzongató sorral zárta: „And what rough beast, its hour come round at last, / Slouches towards Bethlehem to be born?” Tornai fordításában: „miféle vad rém, ideje elközelgett, cammog Bethlehem felé, hogy megszülessen?” A huszadik századi költészet egyik alapverséről van szó, amely mindig is vitákat fog kavarni, s amelyről sokféleképpen lehet gondolkodni, több magyar fordítása is van (a legismeretebb Nagy Lászlóé és Ferencz Győzőé), s azzal, hogy Tornai ezt a művet emelte ki és

tette meg címadó verssé, csatlakozott azon művészek és tudósok hosszú sorához, akik szerint az emberiség rohamléptekkel közeledik önmaga elpusztításához.

Mindenki tisztában van vele, mégis veszélyben a Föld, és veszélyben minden emberi érték, így a költészet is, és ki tudja, hogy meddig lehet beutazni a világot, s olyan versgyűjteményekkel hazatérni, mint Tornai új műfordításkötete? Mert ez a kötet, ha nem is teljes, de átfogó képet ad a világ költészeti földrajzáról: versek Európából, Afrikából, Ázsiából, Közép- és Dél-Amerikából és Észak-Amerikából. Tornai persze kiemelhetett volna sok más verset is a kötetből, hiszen jó néhány egyetemes érvényű darab olvasható benne Yeats rémlátomásán kívül. Ilyen például az amerikai Emily Dickinson rövid verse a XIX. századból: „Számolom, ha ez számolás, / költők – aztán a Nap – / aztán a nyár – aztán a menny, / listám eddig halad. / De már az első is elég – / gondolom meg magam – / a többi dísz, költők – írom, / és minden benne van.” Vagy meg kell említenem Rilke híres költeményét, az *Archaikus Apolló-torzót*, legfőképpen azért, mert Tornai az agyonidézett utolsó mondatot egy apró változtatással teljesen új megvilágításba helyezte, egyetemessé és kozmikusá téve, s ez a megoldás egyúttal nagyszerű ellenpontozása Yeats költeményének. Tornai fordításában az emlékezetes figyelmeztetés így szabadul meg közhely mivoltától: „Változtasd meg a léted!”

Szintén a kötet egyik pillére a XIX. századi román költő, Mihail Eminescu költeménye, a *Fogy életed a tegnappal*, különösen az utolsó strófája miatt: „Fényes, tarkálló vidékekre, / a forgó Földre mindenütt / a Gondolat ragyogásának / örökkévalósága süt.” Feltűnő, hogy Tornai alkatának megfelelően főként olyan verseket válogatott különféle kultúrákból, amelyeknek nemcsak képisége, érzékletessége erős, de a gondolatisága is. Kár tagadni, az igazán nagy versek gondolatilag is különlegesek.

Olyan verset is beválogatott a fordító, amely sajnos lefordíthatatlan, mégis megpróbálkozott a magyarítással, hiszen a vers képileg és gondolatilag egyaránt csúcsteljesítmény, nem beszélve tömörségéről. Giuseppe Ungaretti *Reggel (Mattina)* című darabjáról van szó. Olaszul így hangzik: „M’illumino / d’immenso.” Tornai fordításában: „Elvakít / a mindenség”. Ezt a verset egyszer olaszul köbe vették, és e mágikus aktust soha többé megismételni nem lehet. Ám a kötet más kuriózumokkal is szolgál. A fordító a Távol-Keletről is számos verset hozott haza, legfőképpen azért, mert alapelve, hogy Európa önmagában kevés. Átültette például a hatodik dalai láma, Tsangyang Gyatso költeményeinek egy részét is. A XVII. században élt dalai láma egyszerre

volt szent ember és kicsapongó férfiú, így verseiben az éteri szépség és a vérbő szexualitás teljes természetességgel váltogatja egymást. Kendőzetlenül írja az egyik négy sorosában: „A fehér fogú lány / szerzeteseket néz, / de egy hunyorítás / a szemembe, s enyém.”

A japán szamurájok halálversei magyarul ebben a kötetben láttak először napvilágot. A japán harcosok közvetlenül a haláluk előtt írták meg rövid verseiket, a hosszú sort az egyik legismertebb haiku-költő, Basho kezdi a kötetben, ám szerintem mégsem az övé a legacélosabb háromsoros. Az 1797-ben elhunyt Toko verse így hangzik: „A halálversek – / merő káprázatok, a / halál az halál.”

A kötet valószínűleg legnagyobb bravúrja Rafael Alberti *Fehér* című verse. A spanyol költő egyébként 97 évet élt, ráadásul hajszál híján végigélte a XX. századot, mivel 1902-ben született, és 1999-ben hunyt el. A *Fehér* – címéhez hüen – semmi másról nem szól, mint arról, hogy mit jelent a fehér a mindenségben. Alberti huszonhárom mámoros tételben szó szerint újrateremti a fehéret. Olyan magasztalást zeng hozzá, amilyenre csak költő képes. Ebből a versből idézni tilos, az egészet kell elolvasni egy szuszra, s ha az ember a végére ért, máris kezdi újra, olyannyira nem lehet betelni vele.

Minden kultúrkörből – a fordító szándéka szerint – lehetőleg csak a legjobb költők és a legizgalmasabb versek szerepelnek, a nyilvánvaló cél a csúcok bemutatása; ezeket az ózondús magaslatokat többek közt Walt Whitman, Edgar Allan Poe, Ezra Pound, Octavio Paz, Li Taj-po, Po Csü-ji, Joyce Mansour, Frederico García Lorca, Fernando Pessoa, Vasko Popa, Paul Éluard, T. S. Eliot, Percy Bishe Shelley, Angelus Silesius, Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Hölderlin, Rainer Maria Rilke, Friedrich Nietzsche, Gottfried Benn lakja. Éppen ezért a kötet alighanem legnagyobb meglepetése, hogy a legmerészebb, leglenyűgözőbb verset egy alig ismert indiai szerzetes, bizonyos Sri Jnanadeva írta. Töményen szürrealista és töményen filozofikus költeményről van szó, amely a tudat kimeríthetetlen és titokzatos gazdagságát tárja fel teljesen szabadon és zuhatagszerűen. Minden

ízében modern költemény, nyoma sincs semmiféle ódon jellegnek, s szinte felfoghatatlan, hogy miként írhatta ezt valaki a XIII. században, Indiában. Ráadásul Sri Jnanadeva mindössze huszonkét évet élt. Rendkívül termékeny volt, a kötetben megjelent több mint nyolcoldalas verse csupán töredéke az egész költői műnek. Indiában és szakemberek körében a másik legismertebb munkája a nagy hindu vallásos eposz, a *Mahábhárata* külön is nagy becsben tartott fejezetéhez, a *Bhagavad-gítához* írt kommentárja. A szentnek tekintett jögi verse nemcsak költőileg meghökkenítő, de filozófiailag is zavarba ejtő, főleg európai emberek számára. A vers alapvető mondanivalója az indiai szolipszizmus, az anátmaváda, az önmagamság tana. Egyetlen tételben így foglалható össze: az egész világ én magam vagyok. Igaz, hogy Európa egyik legnagyobb misztikusa, Eckhart mester is lényegében ugyanezt tanította, de ettől még e gondolat megértése és átélése

Afrika (1963)

rendkívüli nehézségekkel jár. Úgy tűnik, ez lehet a magyarázata annak, hogy a fordító igencsak következetlenül hol azt írja, „önmagam”, vagyis helyesen egyes szám első személyben fogalmaz, hol pedig egy elvont kifejezés létrehozására tesz kísérletet egy névelő beiktatásával, vagyis azt írja: „az önmagam”. Ilyen kifejezés azonban nem létezik a magyar nyelvben, és meglehetősen furcsán is hangzik, ráadásul elvész a gondolat lényege, vagyis hogy valóban önmagáról van szó; arról a döntő spirituális tapasztalatról, amikor önmagamra ébrednek. A kötetben szerepel Walt Whitmantól vagy egy tucat szabad vers, s ez azért is rendkívül érdekes, mert az amerikai költőre bizonyíthatóan nagy hatással volt az indiai bölcsélet, s az önmagamság tana számára egyáltalán nem volt idegen. Ezért is írhatta az *Ének önmagamról* című hosszú, ötvenkét részből álló költeményét, a *Fűszálak* című kötet legfőbb versét, s egy rövidebbet is, amely a válogatásban megtalálható, és így kezdődik: „Énekem témája nem nagy – mégis a legnagyobb: önmagam, / ez az egyszerű, különálló személy.” A legnagyobb utazás önmagamtól önmagamig tart.

Tornai Szabolcs